

BÜTÜN DİNLER AYNI HAKİKATE Mİ GÖTÜRÜR? TANRI ANLAYIŞLARI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Sait KAR (*)

ÖZ

Dini çeşitlilik problemi ile birlikte ortaya çıkmış olan ve bütün dinlerin aslında aynı hakikate götürdüğünü iddia eden dinsel çoğulculuk argümanı, din felsefesinin çağdaş problemlerinden önemli biri halini almıştır.

Dini çoğulculuk argümanı, temel olarak tüm dinlerin aynı hakikate ulaştıracak olan farklı yollar olduklarını savunur. Buna göre bütün dinler, aynı mutlak hakikati hedefleyen ve insanları bu hakikate ulaştıran farklı yollardır.

Bu çalışma dinlerin, özellikle de semavi dinlerin, Tanrı anlayışları bağlamında, aynı hakikate ulaştırıcı nitelikte olup olmadığını tespit etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Tanrı, Dinsel Çoğulculuk, Çatışan Hakikat İddiaları, Nihâî Gerçeklik, Diyalog.

ABSTRACT

Do All Religions Lead Us to the Same Truth?

An Evaluation in within the Context of Sense of God

Religious plurality argument, which showed up along with the religious diversity problem and asserted that all religions actually lead us to the same truth, has become one of the most important contemporary problems of religious philosophy.

The argument of religious plurality basically defends that all religions are different ways to make us reach the same truth. According to this, all religions are different ways that take aim at the same absolute truth and make people reach to this truth.

This study aims to determine whether all religions, especially divine religions, have the quality to make us reach to the same truth within their contexts of sense of God.

Keywords: Religion, God, Religious Pluralism, conflicting truth-claims, Ultimate Reality, Dialog.

* Arş. Grv. Dr., Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Bilim Dalı.
(e-posta: sait.kar@atauni.edu.tr)

Giriş

Yeryüzüne indirilişinden bu yana, çevresini araştıran, yaşadığı dünyayı tanımaya çalışan, varlığın özünü kavramaya çaba harcayan bir varlık olarak insan, hep düşünmüş ve bilginin peşinden koşmuştur. Aynı insan yaratılışından kaynaklanan bir özelliğinden dolayı da hayatından söküp atamadığı bir başka fenomene daha sahiptir. O da din ve inançtır. Zira din, insanın yeryüzüne ayak bastığı andan itibaren var olmuş ve hayatının şekillenmesinde çok büyük rol oynamıştır. Çünkü söz konusu olan, yaratıcı ile yaratılmış varlık ilişkisidir. Yaratıcının insanı var ettikten sonra bir müddet için bile olsa başıboş bıraktığı düşünülemez. İnsanlık tarihinde dinsiz yaşamış bir topluma rastlamak mümkün değildir. O halde, bir dine inanma, insan topluluklarının en bariz niteliği haline gelmiştir. Din, çeşidi ne olursa olsun fert ve toplumun huzuru için daima gerekli bir müessese olmuş, kendisine ihtiyaç duyulmuş ve hiçbir zaman ondan uzak kalınmamıştır.¹

İnsanlık tarihi kadar eski olan dinin, kavram olarak kompleks bir bütünlüğe sahip ve sınırları “bulanık (fuzzy)” olmasının² yanı sıra tarih boyunca birçok çeşidinin de ortaya çıktığı bir gerçektir. Bilindiği gibi bu dinlerin, doğru, iyi ve kurtarıcı buldukları inanç esasları, ibadet biçimleri ve ahlâk anlayışları arasında benzerlikler olduğu gibi küçümsenemeyecek farklılıklar da mevcuttur. Yani dinler, hem birbirine benzer hem de farklı hakikat iddialarında bulunmaktadır; bu da çok köklü sorunlar ortaya çıkarmaktadır.³

Felsefe tarihinde 19. yüzyılın sonundan itibaren Nihai Aşkın Varlığına götüren metafizik bir teori veya sistemi göstermek için kullanılmaya başlanan⁴ daha sonraları birçok düşünür tarafından savunulan, ancak, esas itibarıyla John Hick tarafından global bir din kuramı ve akım olarak geliştirilmeye çalışılan⁵ çoğulculuk terimi; kısaca, bütün dinleri, özellikle de yaşayan büyük dinleri, Tanrı'ya eşit seviyede ulaştıran yollar olarak kabul eden görüşün adı olup; hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayı reddeden⁶ ve

1 Kılıç, Cevdet, “Felsefe, Din, Vahiy İlişkisi Bakımından Din Kavramı ve Günümüz Din Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 4, 1999, s. 109.

2 Pailin, David A., “Din Felsefesi Nedir?” çev. Ferit Uslu, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 141.

3 Yazoğlu, Ruhattin, “John Hick’de Farklı Dinlerin Çatışan Hakikat İddialarının Dinî Çoğulculuk Hipotezi İle İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 34, s. 180.

4 Alıcı, Mustafa, *Müslüman - Hıristiyan Diyalogu*, İz yayıncılık, İstanbul 2005, s. 264.

5 Yazoğlu, Ruhattin; Aydeniz, Hüsnü, *Dini Çoğulculuk, John Hick’in Düşünceleri Etrafında Tartışmalar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 28.

6 Kılıç, Recep, *Dini Anlamak Üzerine*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2004, s. 69

farklı dinlerin bir arada yaşamak durumunda kaldıklarında birbirleriyle olan münasebetlerinin ne şekilde gerçekleşeceği meselesinden⁷ kaynaklanan felsefi bir problemdir.

Günümüz dünyasında, her biri “kutsal”la ilişkili olarak kendi inanç ve uygulamalarını temsil eden pek çok dini geleneğin varlığına işaret eden⁸ dini çoğulculuk, “dini çeşitlilik” meselesinin alt başlığı durumundadır. Dini çeşitlilik meselesini şu şekilde formüle etmemiz mümkündür:

a) Tek bir din mi Hak'tır ve kurtuluşa erdiricidir?

b) Bu Hak din ile birlikte, başka dinler de Hak ve kurtarıcı kabul edilebilir mi?

c) Yoksa hakikat değeri açısından bütün dinler eşit midir?

Bu seçeneklerden (a) şikkına olumlu cevap veren yaklaşım *dışlayıcılık*, (b) şikkına olumlu cevap veren yaklaşım *kapsayıcılık* ve (c) şikkına olumlu cevap veren yaklaşım ise *çoğulculuk* olarak isimlendirilmektedir.⁹

Fenomenolojik olarak, dinler tarihinin, geleneklerin ve bunların her birindeki farklılıkların çeşitliliğini gösterdiğine; felsefi olarak ise, geleneklerin farklı ve birbirleriyle rekabet eden iddialarıyla birlikte, bunlar arasındaki ilişkiyle ilgili belirli bir teoriye işaret eden¹⁰ çoğulcu yaklaşıma göre, mutlak ve ilahi bir hakikat vardır ve dinler bu mutlak hakikate ulaşan ve onu eşit derecede temsil eden farklı yollardır. Dolayısıyla bu yolların hangisi takip edilirse edilsin sonuçta kurtuluşa ulaşılabilecektir.¹¹

Çoğulculuk, tek bir mutlak doğru din veya inanç üzerinde vurgu yapmak veya bu mutlak doğru dini veya inancı diğer dinsel geleneklerin ve inançların taraftarlarını da kapsayıcı hale getirmek yerine her dinsel geleneğin veya inancın kendi başına diğerlerinden bağımsız olarak taraftarlarını kurtuluşa götürecekleri noktasından hareket ederek dışlayıcılık ve kapsayıcılığın ötesine geçmeyi hedef edinen bir modeldir. Bu görüşün savunucularına göre büyük dünya dinleri, beşeri melekelerimizin ötesindeki aynı Nihai Aşkın Varlığa ilişkin farklı cevaplardır. Bu şu demektir: Farklı dünya dinlerinin her biri kendi kutsal kitapları, manevi uygulamaları, dini tecrübe formları, inanç sistemleri,

7 Demirci, Kürşat, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2005, s. 11

8 Yazoğlu, Aydeniz, *a.g.e.*, s.27; Özcan, Hanifi, *Maturidi'de Dini Çoğulculuk*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s.11.

9 Kılıç, *a.g.e.*, s.68.

10 Demirci, *a.g.e.*, s. 11

11 Aslan, Adnan, “Batı Perspektifinde Dini Çoğulculuk Meselesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, 1998, s. 154

kurucuları, hayat tarzlarını ifade eden kültürel tarzlarıyla beraber karmaşık (komplex) tarihi yapılar olarak her birinin farklı şekillerde tanıklık ettiği Nihai Aşkın Varlığa farklı cevap teşkil ederler. Bu anlayışa göre bütün dinlerin temel hedefi aynıdır. Bu hedef, kendi taraftarlarını ben-merkezlilikten uzaklaştırarak onları Tanrı veya Gerçeklik-merkezliliğe ulaştırmaktır. Bu bağlamda onların hepsi de Nihai Aşkın Varlığın farklı yollarını temsil ederler.¹²

Görüldüğü gibi dini çoğulculuk teorisinde, ne teistik dinlerdeki -bir "Zat" olarak tasavvur edilen- Yahveh, Jesus ve Allah'a; ne de teistik olmayan dinlerdeki -bir kişiliği bulunmayan- Brahman, Nirvana, Sunyata vb.ne yer verilmemektedir. Bilakis onların hepsinin temelinde bulunan ve hiçbir niteliğe sahip olmayan "*basit bir Nihai ve İlahi Hakikat*" kavramına yer verilerek hiçbir dinin, daha doğrusu hiçbir dini geleneğin tam olarak, yani tıpatıp kavrayıp temsil edemediği; dolayısıyla, "doğru olan yegâne anlayış ve kavrayış benimkidir" diyemediği için, her dini geleneğin anlayış ve kavrayışının, farklı olmasına rağmen, eşit düzeyde doğruluğa ve haklılığa sahip olduğu bir "*üst-nokta*" ya ve bir "*üst- kavrama*" dikkat çekilmektedir. İster vahiyli ister vahiytsiz her dini geleneğin bu "*Nihai Hakikati*" anlayış ve kavrayışında, kendi çapında haklı olduğu, yani onların hakikati yansıtmada, farklı olmalarına rağmen, eşit düzeyde buldukları ileri sürülmektedir.¹³

Bazı noktalarda kabul edilebilir olan bu çoğulcu hipotezin, önemli dini ve felsefi sorunları bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bu bakış açısı; dinde, özel bir bilgi kaynağı olarak vahye yer vermemektedir. Vahiy, dinde özel bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmediği zaman, dinin teolojik doğrularının belirleyici bir öneminin kalmayacağı açıktır.
2. Dini çoğulculuk, dini ahlaka indirgemektedir. Dinin ahlaki hedeflerinin olduğu doğru olmakla birlikte dini ahlaka indirgemek, teistik dinler açısından mümkün değildir. Çünkü Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi teistik bir din, sadece ahlaki değil aynı zamanda gerçekliğin nihai tabiatı hakkında da metafizik iddialarda bulunur.
3. Bu bakış açısı; ahlaki iyiyi metafizik gerçekten kopuk düşünmektedir ki bu, felsefi açıdan tutarlı değildir.
4. Farklı dinleri "hakikat" değeri karşısında eşit seviyede doğru görmek, temel mantık ilkelerine aykırı görülmektedir. Mesela Hz. İsa ya Tanrı'dır

¹² Aydın, Mahmut, *Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dini Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları*, Ankara Okulu Yayınlar, Ankara 2005, s. 33; Aslan, "a.g.m." s. 154; Alıcı, a.g.e., s. 268.

¹³ Özcan, a.g.e., s. 11.

ya da değildir. O'nun hem Tanrı olduğunu hem de olmadığını aynı anda kabul etmek, mantıken mümkün olmaz.¹⁴

Bunlarla birlikte bir de, çoğulcu anlayış etrafında şekillenen bazı tartışmalar ve çoğulcu anlayışın bazı açmazları vardır. Çoğulcu paradigmanın karşılaştığı problemlerin başında, çelişen hakikat iddiaları problemi gelmektedir.¹⁵ Farklı dinler, hem birbirine benzer hem de farklı doğruluk iddialarında bulunmaktadır; bu da çok köklü sorunlar ortaya çıkarmaktadır.¹⁶ Nitekim C. Stephan Ewans'a göre, "çağdaş inananın yüz yüze geldiği çoğulculuk, en dramatik şekilde rekabet halindeki dinlerin varlığında ortaya çıkmaktadır."¹⁷

Farklı dini geleneklerin, büyük yayılma hareketleri sonucunda birbirleri ile etkileşime girmesi sonucu ortaya çıkan çatışan hakikat iddiaları probleminin, çoğulcu hipotez için açık bir problem ortaya çıkardığına işaret eden Hick, bütün dinlerin Gerçek'i otantik olarak tecrübe ettiklerini iddia eder. Ancak her gelenek, diğer geleneklerin inançlarıyla çelişen inançları kabul etmektedir.¹⁸ Bu durum da temel soru şudur: Farklı olan inanç sistemleri ve çatışan hakikat iddiaları, çoğulcu hipotezin doğru olmasına mani midir?¹⁹

Bilindiği gibi mantıkta, karşı önermelerde, önermelerden biri doğru ise öbürü mutlaka yanlıştır.²⁰ Böylesi bir durumda olan önermelerin her ikisinin aynı anda doğru olamayacağı da apaçık bir durumdur. Geçekte bütün hakikat konuları, çelişkiye maruz kalırlar. Bu yüzden herhangi bir hakikat iddiası, üçüncü halin imkânsızlığı ilkesi gereğince ya doğru ya da yanlış olmalıdır.

Dini çoğulculuk bir anlamda, bu şekilde ifade edilebilecek olan çeşitli dinlerin hakikat iddialarında bulunmaları sorununu, "demokrasi" vasıtasıyla çözüme kavuşturmayı denemektedir.²¹ Ancak farklı dinlerin çelişen hakikat iddialarından kaynaklanan problemler, dini çoğulculuk paradigmasının en önemli açmazı olarak karşımıza çıkmaktadır.

14 Kılıç, *a.g.e.*, s. 71-74.

15 Yazoğlu, Aydeniz, *a.g.e.*, s. 54.

16 Yaran, Cafer Sadık, *İslam ve Öteki, Dinlerin Doğruluk/Kurtarıcılık ve Bir Arada Yaşama Sorunu*, Kaknüs Yayınları İstanbul 2001, s. 135; Yaran, Cafer Sadık, *Bilgelik Peşinde, Araştırma Yayınları*, Ankara 2002, s. 204.

17 Ewans, C. Stephan; Manis, R. Zachary, *Din Felsefesi, İman Üzerine Rasyonel Düşünme*, çev. Ferhat Akdemir, Elis Yayınları, Ankara 2010, s. 235.

18 Hick, John, *Philosophy of Religion*, Prentice-Hall, The United States of America, 1983, s. 107.

19 Yazoğlu, Aydeniz, *a.g.e.*, s. 54.

20 Topçu, Nurettin, *Mantık*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 25.

21 Kılıç, *a.g.e.*, s. 69.

Bu nedenle biz çalışmamızda, bu tartışmalar ışığında ortaya çıkan şu temel soruları cevaplandırmayı hedeflemekteyiz. Eğer tek bir mutlak doğru din değil de pek çok muhtemel doğru din varsa veya diğer bir deyişle her bir dinsel gelenek kendi taraftarlarını İlahi Varlık tarafından kabul edilebilme yolunda eşit geçerliliğe sahipse, bu görüşün savunucuları, dinlerin Tanrı tecrübeleri ve kurucuları hakkında nasıl bir değerlendirmede bulunuyorlar? Dinlerin en önemli unsuru olan Tanrı inançlarının birbiri ile çelişmesi durumunda, yine de hepsinin aynı hakikate ulaştırıcı nitelikte olduğu söylenebilir mi?

Bu soruların cevaplarını bulabilmek için öncelikle dinlerin, mutlak surette hakikat olarak kabul ettikleri “Kutsal Metinleri”nde ortaya konulan Tanrı anlayışlarının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle şimdi çalışmamıza konu edindiğimiz semavi dinlerin Tanrı anlayışlarını ortaya koymak yerinde olacaktır.

I. Dinlerin Tanrı Anlayışları

Bilindiği gibi, yeryüzünde herhangi bir Tanrı fikri ya da Mutlak Varlık inancı olmayan hiçbir dini gelenek bulunmamaktadır. Aynı şekilde, Mutlak Varlık hakkında fikir yürütmeyen hiçbir filozof ta yoktur demek yanlış olmasa gerektir. Zira felsefenin uğraştığı metafizik problemlerin başında Tanrı'nın varlığı ve onunla ilgili konular gelmektedir.²² Tanrı, felsefede de çok çeşitli şekillerde tanımlanmak ve bu tanımlamalara bağlı olarak çok çeşitli felsefi akımların oluşmasına neden olmakla birlikte²³, felsefi terminolojide ortaya çıkmış olan bu yaklaşımlar konumuzun kapsamı dışında kaldığı için bunlara değinmeyeceğiz.

A. İslam'ın Tanrı (Allah) Anlayışı

Şüphesiz Allah inancı ve bilgisi, başta semavi dinler olmak üzere dinlerin çoğunun düşünce merkezinde bulunan odak bir varlık veya insanların zihinlerinde dini yaşantılarının merkezini belirleyen bir kavramdır.²⁴ O, İslam'da (diğer tüm “semavi” dinlerde olduğu gibi) bir bütün olmak şartıyla ana temel olarak kabul edilir. Allah inancından yoksun herhangi bir işin İslam'da gerçek anlamda hiçbir değeri yoktur.²⁵ İslam inancının temelini ve dini kabul etme-

22 Başcı, Vahdettin, *Ontolojik Delil Yönünden Zorunlu Varlık Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum 1989, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. III.

23 Bu yaklaşımlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2001, 9. Baskı. S. 116; Taylan, Necip, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Şehir Yayınları, (İlaveli 2. Baskı), İstanbul 2000, s.

24 Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 11.

25 Havva, Said, *İslam 'da Allah (c.c.) İnancı* çev. Ramazan Nazlı, Hilal Yayınları, İstanbul 1980, s. 9.

nin ilk adımını oluşturan “Kelime-i Şahadet” ve “Kelime-i Tevhit”te de bu temel özellik kendisini gösterir:

İslam inancında Tanrı tanımlanırken O’nun sıfatları ve isimleri kullanılır. Kur’an-ı Kerim’de isim kelimesi Allah lafzına veya onun yerini tutan zamire, ayrıca Rab kelimesine izafet yoluyla nispet edilmiş, çoğul şekli olan esma da “en güzel” anlamında ki el-Hüsna kelimesiyle sıfat tamlaması oluşturarak el-Esmaü’l Hünsa şeklinde dört defa Allah’a nispet edilmiştir. İslam dininin telkin ettiği yüce yaratıcının öz adı, herhangi bir sözlük manası bulunmayan “Allah” kelimesidir.²⁶

Öz adı Allah olan Tanrı İslam inancında şu şekilde tanımlanır: Allah, birdir, ne doğar ne doğurur. Şekli yoktur. Kendisinden başka ilah yoktur. İnsanın içinden geçenleri işittiği halde kulağı yoktur. En uzak ve en kapalı şeyleri gördüğü halde gözü yoktur. Kelam sahibidir, fakat dili yoktur. Her şeyi bilir ve her şeyi yapmaya kadir. İnsanın aklına gelen hiçbir şeye benzemez. Kâinata ne varsa hepsi fanidir, yalnız Allah bakidir. O, ezeli ve ebedidir. Her şeyi muhit olan Cenab-ı Hakki ilmimiz ihata edemez.²⁷ Allah, her ne kadar kendisini tanımlayıp insanlara anlatsa da O tam olarak idrak edilemez. O, hakikatine aklın ve nazarın nüfuz etmesine imkân olmayan Ulu Yaratıcıdır. O’nun ne olduğu bilinemez, yalnız varlığı tasdik olunabilir.²⁸

İslam düşünce sisteminin Tanrı hakkındaki bu tanımları tam olarak Kur’an kaynaklıdır. Zira Kur’an da Tanrıyı, bir ve tek²⁹, hayat sahibi³⁰, ezeli ve ebedi³¹, yaratan³², her şeye gücü yeten³³, her şeyi bilen³⁴, her şeyi gören³⁵, dilediğini

26 Topaloğlu, Bekir, “Allah”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 2 s, 482.

27 Bilsel, Halim Hilmi, *Allah Vardır*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1970, İlaveli 3. Baskı, s. 127-128

28 Kam, Ömer Ferit, *Dini Felsefi Söhbetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 8. Baskı, s.84.

29 59.Haşr, 22, 23, 24; 2.Bakara, 255; 112.İhlas, 1; 3.Al-i İmran, 1; 28.Kasas, 88; 20.Ta-Ha, 98;

30 2.Bakara, 255; 3.Al-i İmran, 1.

31 112.İhlas, 2; 57.Hadid, 3-4; 3.Al-i İmran, 1; 28.Kasas, 88;

32 59.Haşr, 23-24; 2.Bakara, 117; 57.Hadid, 3-4; 42.Şura, 50; 16.Nahl, 70; 85.Buruc, 13-14; 39.Zümer, 62-63; 6.En’am 102; 40.Gâfir, 62.

33 39.Zümer, 62-63; 35.Fâtır, 2; 30.Rum, 50; 32.Secde, 6; 85.Buruc,15-16; 16.Nahl, 70; 42.Şura, 50; 3.Al-i İmran, 1; 57.Hadid, 3; 2.Bakara, 117, 255; 59.Haşr, 24.

34 59.Haşr, 22; 2.Bakara, 255; 57.Hadid, 3-4; 3.Al-i İmran, 29; 42.Şura, 50; 16.Nahl, 70; 20.Ta-Ha, 98; 32.Secde, 6.

35 57.Hadid, 4; 2.Bakara, 96, 110; 11.Hûd, 112; 18.Kehf, 26; 34.Sebe’, 10; 35.Fâtır, 31.

yapan³⁶, mutlak güç sahibi³⁷, eşi ve benzeri olmayan³⁸, doğmamış, doğurmamış³⁹ ve ibadete layık olan⁴⁰ yegâne Varlık olarak tanımlanmaktadır.

Elbette ki İslam düşünce sisteminde ve Kur'an-ı Kerim'de Tanrıyı tanımlamak için daha birçok ifadeler vardır. Ancak bizim ortaya koyduğumuz bu tanımlar, İslam düşüncesinde Tanrıya atfedilen en temel niteliklerin hemen hepsini içermektedir. Konumuzun amacı da, üç büyük "semavi" dinin Tanrı anlayışlarını, kutsal metinlerinde tanımlandıkları şekilleriyle karşılaştırmak ve uyuşan ve çelişen yönlerini belirlemek olduğu için bu kadarı ile yetineceğiz.

B. Yahudiliğin Tanrı (Yahveh) Anlayışı

Çalışmamızda temel kaynağımızın, Kutsal Metinler olacağını yukarıda belirtmiştik. Ancak Yahudi dinini tarihinden ayırmanın mümkün olmaması⁴¹ ve tarihi bulguların ve bilgilerin ışığı altında tespit edilen, dinin kutsal metinlerinin değiştirilmiş olduğu gerçeği nedeniyle, Kutsal metinlere geçmeden önce bazı kaynaklardan yararlanarak kısa bir bilgi sunmanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

Yahudilik, semitik diye isimlendirilecek kategori içinde yer alan dinlerin içinde en eskisidir. Bu kategorinin genel karakteri, Tanrı ve insan arasında ki ontolojik indirgenemezliktir. Bu kategoride yer alan dinlerin temel özellikleri de, Tanrı'nın varlığının önsel olarak kabul edilmesidir. Bu yaklaşım, söz konusu kategoride yer alan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın kutsal metinlerinde aşikâr olarak görülmektedir.⁴²

Eski Ahit, özellikle Tevrat (Musa'nın beş kitabı: Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye) Yahudiler ve Hıristiyanlarca yakın zamana kadar Tanrı'nın Musa'ya doğrudan doğruya yazdırdığı kitap olarak kabul edilmekteydi. Ama iki yüzyıldan beri yapılan incelemeler, bunların çok yeni diyebileceğimiz zamanlarda yazıldığını ve çeşitli maksatlarla sürekli olarak değişikliklere uğratıldığını ispatlamıştır.⁴³ Tevrat'ın bu yazar gruplarını - Tanrıya verdikleri ad

36 2.Bakara, 253; 3.Âl-i İmran, 40; 14.İbrahim, 27; 16.Nahl, 93; 22.Hac, 14, 18; 24.Nur, 38; 42.Şûrâ, 8.

37 2.Bakara, 129, 209, 220, 228, 240, 260; 3.Al-i İmran, 3, 6, 18, 26, 62, 126; 4.Nisa, 56, 158, 165; 5.Mâide, 38, 95, 118; 6.En'am, 96; 14.İbrahim, 1, 4; 27.Neml, 9, 78; 33.Ah-zâb, 6, 25; 36.Yasin, 5,38; 41.Fussilet, 12; 67.Mülk, 2; 85.Burûc, 8.

38 112.İhlas, 4.

39 112.İhlas, 3; 10.Yunus, 68; 19.Meryem, 35, 88, 89, 90, 91, 91.

40 11.Hud, 123; 19.Meryem, 65; 6.En'am, 102; 17.İsra, 46.

41 Örs, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, 4. baskı, s. 29.

42 AYDIN, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 81.

43 Örs, *a.g.e.*, s. 30

bakımından - Yahve'ciler, Elohim'ciler, aynı konuyu bir kere daha işleyen Tesniye'ciler ve fıkıhçı oldukları belli olan Kâhinler diye adlandırabiliriz.⁴⁴

Yahve'cilerden olanların M.Ö. 9. yüzyılın ortasında, yani İsrail devletinin ikiye bölünmesinden yüz yıl sonra ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu da, Musa'nın yaşadığı iddia edilen zamandan dört yüzyıl sonradır. Yahve'ciler grubunun tasarımı olduğu Tanrı, tıpkı insana benzer. Bu Tanrı bahçede dolaşır⁴⁵, ağaç arkasına saklananları göremez⁴⁶, bir insanla güreşe tutuşur⁴⁷, uyur⁴⁸ ve ok atarak insanları yaralayabilir bile.⁴⁹

Elohim'ciler (yani Tanrı'ya Elohim adını verenler) Yahve'ciler kadar güçlü bir üsluba sahip değildiler. Bunlarda Tanrı ya da Tanrılar artık biraz uzaktadır, insana o kadar benzemez, sadece bulutlardan, elçiler aracılığıyla ya da rüyalarda insanlarla konuşur.⁵⁰ Onlar, artık göklerde⁵¹ ve yeryüzüne sığamazlar.⁵²

Her ne kadar Yahudi geleneğinde, bir takım farklı inanışlar hâkim olmuşsa da Tanrı hakkında Yahudilerin temel inanç esasını, Tanrı'nın birliği oluşturur. Bu inanç, Kutsal Metnin en eski kısımlarından biri olan ve On Emir olarak bilinen parçanın ikinci maddesinde yer alır: "Benden başka Tanrı olmayacak".⁵³

Yukarda da belirtildiği gibi, Yahudi inanışı zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Musa öncesi dönemde Tanrı'nın antropomorfik tarzda anlaşılmasına yol açacak ifadeler bulunsa da, Musa sonrası ve günümüz Yahudiliği için esas olan, Tanrı'nın aşkınlığı (On Emir'in ilk maddeleri) ve tekliliğidir. Bu aynı zamanda, Yahudiliğin temel inancıdır ve şema diye bilinen duada bu açık bir şekilde ifade edilir: "Dinle ey İsrail, Tanrımız Rab, tektir!"⁵⁴. Her dindar Yahudi, ölüm döşğinde, bunu söyleyebilmeyi umut eder.⁵⁵

44 Örs, *a.g.e.*, s. 31.

45 Yaratılış, 3/8

46 Yaratılış, 3/9

47 Yaratılış, 32/28; Hoşea, 12/3

48 Mezmurlar, 59/5

49 Mezmurlar, 64/7

50 Örs, *a.g.e.*, s. 31.

51 Mezmurlar, 115/3

52 I. Krallar, 8/27

53 Mısır'dan Çıkış, 20/3.

54 Yasanın Tekrarı, 6/4.

55 F. Aydın, *a.g.e.*, s. 82.

Yahudilikte de İslam'da olduğu gibi Tanrı'yı ifade etmek için birden fazla isim kullanılmıştır. Kullanılan bu isimlerin başkalarını çağrıştıracak kullanımları olsa da, YHVH şeklinde yazılan isim, O'nun kendine has bir ismi olarak kabul edilir. Bunun dışında *Adonai*, *Elohim*, *el-Elyon*⁵⁶, *el-Olom*⁵⁷, *el-Şaddai*⁵⁸ gibi isimlerde kullanılmaktadır.⁵⁹

Tevrat'ta da Tanrı, farklı isimlerle zikredilmekle birlikte en genel anlamda şu şekilde tanımlanır: Tanrı ezeli ve ebedidir.⁶⁰ Her şeyi bilen,⁶¹ her şeye gücü yeten⁶² her şeyi yaratan,⁶³ yaratılmışlardan bütünüyle farklı⁶⁴, fakat insanlara çok yakındır.⁶⁵

Görüldüğü gibi Yahudi inanışında Tanrı, temelde Tek ve Bir olarak tanımlansa da, bu anlayışa birçok beşeri unsurlar eklenerek, yerini tedrici olarak antropomorfik Tanrılara bırakmıştır.⁶⁶ Artık Tanrı, tıpkı bir insan gibi bahçede dolaşır⁶⁷, ağaç arkasına saklananları göremez⁶⁸, bir insanla güreşe tutuşur⁶⁹, uyur,⁷⁰ ok atarak insanları yaralayabilir⁷¹, öfkelenir⁷², incinir⁷³, anımsar⁷⁴, ve oturur.⁷⁵

56 Mezmurlar 9/ 1-2

57 Yaratılış 21/ 33

58 Yaratılış, 17/1

59 F. Aydın, *a.g.e.*, s. 83-84.

60 Mezmurlar, 90/2

61 Mezmurlar, 139/ 1-3.

62 Yeremya, 32/27

63 Yaratılış, 1/ 1-5

64 Yeşaya, 55/ 8-9

65 Mezmurlar, 139/ 7-10

66 Demirci, Kürşat, *Dinlerin Dejenerasyonu*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 79.

67 Yaratılış, 3/8

68 Yaratılış, 3/9

69 Yaratılış, 32/28, Hoşea, 12/3

70 Mezmurlar, 59/5

71 Mezmurlar, 64/7

72 Çölde Sayım, 16/22; 22/22; Yasanın Tekrarı. 6/15; Yeşu, 23/16; 1. Krallar, 11/9-10; 14/22; 16/12-13; 22/53; 1. Tarihler, 13/10; 2. Tarihler, 28/25; Eyüp, 9/15

73 Mezmurlar, 78/41

74 Çıkış, 2/24; Çölde Sayım, 10/9-10; Nehemya, 13/14, 22, 29, 31

75 Mezmurlar, 47/8.

C. Hıristiyanlığın Tanrı (Baba) Anlayışı

Hıristiyan dininin Yahudilik ve İslam'la paylaştığı temel inancı, Allah'ın tek oluşudur. Hıristiyanlar, İbrahim'in, Musa'nın, Yahudilerin ve İslam'ın Allah'ının aynı olduğuna inanırlar. Diğer bir deyimle Hıristiyanlar kendilerini İbrahim'e dayanan, tek ve aynı Allah'a inanan üç iman topluluğunun biri olarak görürler. Bu iman toplulukları Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslüman cemaatleridir.⁷⁶

Hıristiyanlar Allah'ın “ebedi, her şeye muktedir, her şeyi bilen, evreni ve evrenin içerdiği her şeyi yaratan, her yerde hazır ve nazır, hayatı ihsan eden, merhametli ve bağışlayıcı, yüce ve fakat içkin (mündemiç), her şeye üstün Rab, kıyamette tüm insanlığın adil yargıcı, ebedi mükâfatı veya cezayı veren tek varlık” olduğuna inanırlar.⁷⁷

Aslında yeni Ahit'teki Tanrı tasviri genel Yahudi anlayışından farklı değildir. O iyilik, hakikat ve hikmetin kendisidir⁷⁸. Gökler âlemi O'nun tahtıdır; O ebedi olarak kutsaldır; yeryüzündeki her şeyi O kontrol eder⁷⁹. O yaratıcıdır ve hiçbir şey O'nun bilgisi dışında değildir.⁸⁰ Yaratıcı olarak O yaratılmışlardan ayrı olsa bile⁸¹ onlarda mündemiçtir.⁸²

Hıristiyanlıkta, her ne kadar bu şekilde bir tek Tanrı inancı bulunsa da, bu inanca ters düşecek çeşitli inanışlar da vardır. Bunlardan biri “Tenleşme (İncarnatio)” inancıdır. Tenleşme (vücut bulma) olgusu Hıristiyanlığın ikinci temel inancıdır. Hıristiyanlar Tanrı'nın yaratılmamış olan ezeli mesajının tenleştiğine ve İsa olarak aramızda yaşadığına inanırlar.⁸³ Yani İsa, Tanrı'nın Kelamının beden bulmuş, bir bedene girip insanlar arasında dolaşmış halidir.

İsa, Tanrının Kelamının beden bulmuş hali olmakla birlikte birde Tanrı'nın Oğlu olarak kabul edilir. Zira Hıristiyanlar İsa'ya Tanrının oğlu adını vermektedirler. Bununla Hıristiyanlar Allah'ın İsa ile benzeri olmayan, içten bir ilişki oluşturduğunu, ezeli ve yaratılmamış mesajının İsa'da var olduğunu düşünmektedirler. “Tanrı'nın Oğlu” unvanı, karşılıklı içten bir aşinalık (İsa pederi tanır) ve birlik azmi (İsa yalnız Allah'ın istediğini yapar) belirtmektedir. Ancak

76 Michel, Thomas *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, Orhan Basımevi, İstanbul 1992, s. 56.

77 Michel, *a.g.e.*, s. 56.

78 Markos, 10/18; Romalılar'a Mektup, 3/5; 16/27.

80 Matta, 6/30, 10:/9, 19/4; Markos, 13/19; Luka,12/24; Resullerin İşleri, 4/24, 17/24; Romalılar'a Mektup, 1/18; Efesliler'e Mektup, 3/9; Timoteos'a Birinci Mektup, 4/3; Petrus'un Birinci Mektubu, 4/19; Vahiy, 4/11

81 Romalılar'a Mektup, 1/25

82 Efesliler'e Mektup, 4/6

83 Michel, *a.g.e.*, s. 56-57

Hıristiyanlar için bu unvan, Tanrı'nın İsa'yı fiziksel olarak çocuk edindiğini anlamına gelmez.⁸⁴

Hıristiyanlıktaki iman ikrarına giren esasların nelerden oluştuğu İncil metinlerinde açık bir şekilde yer almamakla beraber, bu prensiplerin ilk Havariler Konsili'nden itibaren tespiti başlandı, son şeklini ise 4. ve 5. yüzyıllarda aldığı yaygın bir kanaat halindedir.⁸⁵ İznik ve İstanbul ekümenik konsillerinde tespit edilen bu esaslar şöyledir:

Göğün ve yerin, görünen ve görünmeyen kâinatın yaratıcısı, Kadir-i Mutlak Baba olan tek bir Tanrı'ya; Bütün asırlardan önce Babadan doğan, Tanrı'nın biricik oğlu tek bir Rab İsa Mesih'e, O'nun Tanrı olduğuna, Tanrı'dan doğduğuna, nur olduğuna, nurdan doğduğuna, gerçek Tanrı olduğuna, gerçek Tanrı'dan doğduğuna, tevlit edildiğine, yaratılmadığına, Baba ile aynı tabiatta olduğuna, her şeyin onun vasıtasıyla yapıldığına, biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için semadan indiğine; Kutsal Ruh vasıtasıyla bakire Meryem'de bedenleştiğine ve insan olduğuna; Bizim için Pontus Platus zamanında çarmıha gerildiğine, ıstırap çektiğine, mezara konduğuna; Kutsal Yazılara uygun olarak üçüncü gün dirildiğine; Ve göğe yükseldiğine, Baba'nın sağ tarafına oturduğuna; Ölülerini ve dirileri yargılamak üzere ihtişam içerisinde geri geleceğine ve saltanatına son olmayacağına; Rab olan ve hayat veren Kutsal Ruh'a, O'nun oğuldan neşet ettiğine, Baba ve Oğul'la birlikte aynı tapınma ve ihtişama layık olduğuna, peygamberler vasıtasıyla konuştuğuna; Kiliseye, birliğine, kutsallığına, evrensel ve havarilerine ait olduğuna inanırım; Günahların affı için bir tek vaftizi kabul ederim; Ölülerini dirilmesini; Ve gelecek dünyayı beklerim.⁸⁶

Günümüzde de Hıristiyan inanç esasları olarak kabul edilen bu öğretiler, M.S. 50 yıllarında bir pagan (putperest) olan Pavlus ve grubunun hâkimiyeti ele geçirmesiyle birlikte İncillerin tahrif edilmeye başlanması ve Grek felsefesinin etkisiyle dejenere edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Tevhit inancı bu felsefenin etkisiyle panteist bir kavram haline dönüştürülmüş ve Tanrı, üç ayrı varlık haline sokulmuştur.⁸⁷ Böylece Hıristiyanlığın genel olarak kabul ettiği tek Tanrı fikrine ters olan teslis inancı Hıristiyanlarca kabul edilmesi zorunlu bir iman esası haline gelmiştir.

Hıristiyanlıkta teslisin İncillerdeki delili olarak şu iki ayet zikredilmektedir:⁸⁸ “*Ve İsa vaftiz olunup hemen sudan çıktı ve işte gökler açıldı ve Tanrının*

84 Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 42; Michel, a.g.e., s. 56.

85 Erbaş, Ali, *Hıristiyanlık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 61.

86 Erbaş, a.g.e., s. 60; Ayrıca, M. Aydın, DİA, a.g.md. s. 346.

87 Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık Yayınları, İzmir 2005, 2. Baskı, s. 192; Demirci, a.g.e., s. 81.

88 Erbaş, a.g.e., s. 61; Yıldırım, a.g.e., s. 190.

*ruhunun güvercin gibi inip üzerine geldiğini gördü ve işte göklerden bir ses dedi: Sevgili oğlum budur, ondan razıyım.*⁸⁹ İkincisi ise şudur: “İmdi siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve Kutsal Ruh ismiyle vaftiz eyleyin, size emrettiğim her şeyi onlara öğretin.”⁹⁰

Geleneksel izaha göre teslis Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Baba'nın görevi sevgisi dolayısıyla insanlığı yaratmak, Oğul'un görevi insanlığı kurtarmak, Kutsal Ruh'un görevi ise insanlara inayet bahşetmektir. Birbirleriyle bağlantılı çalışan her üç unsur tek bir Tanrı'yı(Godhead) oluşturmaktadır. Burada önemli olan nokta Oğulun aynı zamanda İsa olmasıdır.⁹¹

Teslis inancı, kısaca şu şekilde ifade edilebilir: Tanrı'nın özü, Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Kutsal Ruh Tanrı olarak görünürse de yine O birdir. Bölünmez bir özdür, cevherdir. Çünkü bu cevher ruhtur. Ruhta bölünme kabiliyeti yoktur. Bunun içinde Tanrı birdir. Tanrı mukaddes üçlüktür.⁹² Yine Hıristiyanlığın Teslis dogması, Vücut - İlim - Hayat sıfat tabiriyle de izah edilmiş, Grek felsefesinin metafizik unsurları, Teslisin uknumlarına uydurularak izaha çalışılmıştır.⁹³

II. Bütün Dinler Aynı Hakikate mi Götürür?

Daha önce de belirttiğimiz gibi, dinlerin çelişen hakikat iddiaları problemi, dini çoğulculuk paradigmasının en önemli açmazlarından birisidir. Zira aynı şey hakkında ortaya konan ve birbiri ile çelişen iki iddiadan birinin yanlış olacağı genel bir mantık ilkesidir.

Bütün dini geleneklerin gerçeğin otantik tezahürleri olduğunu iddia eden John Hick'e göre görünüşte birbirine rakip olan kişisel veya kişisel olmayan gerçek kavramları aslında birbirlerini tamamlayan tanımlamalardır. O, bu konudaki iddiasını, bir file dokunan üç kör örneğini vererek desteklemeye çalışır. Buna göre gözleri görmeyen üç kişi bir file dokunmaktadır. Bu kişilerden biri filin bacağına dokunur ve “filin büyük bir ağacın gövdesine benzediğini” söyler. Diğerleri filin hortumuna dokunmaktadır ve “sen yanılıyorsun fil bir yılan benzer” der. Üçüncü kişi ise filin gövdesine dokunmaktadır ve “ikinizde yanılıyorsunuz fil bir duvara benzer” der. Bu üç kişi tamamen aynı file dokun-

89 Matta, 3/16-17

90 Matta, 28/19

91 M. Aydın, DİA, a.g.md. s. 347.

92 Erbaş, a.g.e., s. 62

93 Aydın, Mehmet, *Müslürnanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, s. 116.

malarına rağmen birbirleriyle çelişmekte ve kendisinin doğru diğerlerinin ise hatalı olduklarını düşünmektedir. Hick tıpkı bu örnekte olduğu gibi, bütün dinlerin, aynı Nihai Gerçeklikle bağlantılı olmakla birlikte onu eksik ve farklı olarak tanımladıklarını söyleyerek görüşünü desteklemekte ve aslında Nihai Gerçekliğin tam olarak tanımlanamaz olduğunu⁹⁴ ve bütün dinlerin bu Nihai Gerçeğin otantik tezahürleri⁹⁵ olduğunu söylemektedir.

Ancak Hick'in verdiği örnek, konuyu pek de izah edici nitelikte değildir. Zira bir filin farklı yerlerine dokunarak fili tarif eden kör insanların hiçbirinin yaptığı fil tanımı, doğru bir tanımlama değildir. Bu üç farklı tanım birleştirilecek olsa bile fil, doğru bir şekilde tanımlanmış olmayacaktır. Aynı şekilde bu örneği dini inanışlara benzetmek de doğru bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Zira Hick dinlerin, ortaya koydukları hakikat iddialarının tam olarak bilinemez olan mutlak hakikat hakkındaki farklı kavrayışları olduklarını iddia eder. Ancak unutulmamalıdır ki semavi dinlerin hiçbiri, kendi inanışlarını sadece müntesiplerinin yaşadıkları bir tecrübe olarak görmezler. Zira tüm semavi dinlere göre hakikat hakkında ortaya konan iddialar, bizzat Tanrı tarafından öğretilmiş tartışmasız gerçekliklerdir.

Bu bilgiler ışığında üç büyük semavi dinin Tanrı anlayışları hakkında yukarıda verilen bilgiler dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki; bu dinlerin hepsinde, temel olarak "bir ve tek" olan bir Tanrı anlayışı mevcuttur. Hatta bütün bu dinlerin temelde "Tek Tanrı" anlayışı üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu Tek Tanrı'ya atfedilen sıfatların da, dikkatle incelendiğinde birçok ortak özelliklere sahip oldukları görülecektir. Yani bu üç büyük din, inandıkları Tanrıya atfettikleri sıfatlarda ciddi bir benzerlik ve aynılık içermektedir. Bu ortak nitelikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Tanrı birdir, tektir, her şeyi bilir, görür ve takip eder, her şeyin yaratıcısıdır, mutlak anlamda iyidir, her şeye gücü yeter, dilediğini yapar, adildir, hem zahir hem de batındır, seven ve merhamet edendir, yargılayan, mükâfat ve ceza verendir, merhametlidir, esirgeyen ve bağışlayandır, tapınmaya layık olandır ve O, hiçbir şey muhtaç değildir.

Ancak, üç Kutsal Kitap'taki bu ortak yönlerin yanı sıra, bir de birbirleriyle çelişik ifadeler bulunmaktadır. Bunlar, temelde Tanrı'ya insani bazı özelliklerin atfedildiği ifadeler olup Tevrat ve İncil'de çokça yer almaktadır. Örneğin Tanrı'nın uyuduğunu, bahçede yürüdüğünü, öfkelenildiğini, ok attığını ve oğul edindiğini ifade eden ayetler bunlardan birkaçıdır.

94 Hick, *a.g.e.*, s. 62.

95 Yazoğlu, Aydeniz, *a.g.e.*, s. 59.

Dikkatlice incelenecek olursa, Hem Yahudilik hem de Hıristiyanlıkta Oğul kavramı bulunmaktadır. Bu iki dinin Kutsal metinlerinde Tanrı'nın bir oğul edindiği yazılmaktadır. Hatta Hıristiyanlıkta bu, dinin temel inancı halini almıştır. Ancak bu tarz bir inancın, İslam dini için kabul edilmesi imkânsızdır. Zira Kur'an-ı Kerim'de Yahudi ve Hıristiyanların bu iddiaları birçok ayette reddedilmiş⁹⁶ ve bu inancıya sahip olanlar kâfir olarak nitelendirilmiştir.

Ayrıca, İslam dini, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta zikri geçen, Tanrı'nın insani özelliklerini de asla kabul etmez. Zira İslam'a göre Tanrı'nın, bir bahçede yürümesi, ok atarak insanları yaralaması, bir insanla güreş tutması kabul edilemez.

Aynı şekilde İslam ve Hıristiyanlığa göre, Yahudi inancısındaki "Milli Tanrı" anlayışı da, kabul edilemez bir inanıştır. Zira hem Hıristiyanlık hem de İslam kendilerinin tüm insanlığa indigini ifade etmektedir.⁹⁷

Hıristiyan inancının temelini oluşturan teslis doktrini de, hem İslam hem de Yahudilik için kabul edilmesi imkânsız bir öğretilerdir. Aslında bu öğreti, Hıristiyanlığın temel Tanrı anlayışıyla da çelişmekte ve kendi içinde tutarsızlık oluşturmaktadır. Ancak bu doktrin, Hıristiyanlarca şu şekilde yorumlanır; "Ulûhiyet birdir, fakat gizemli bir üçlemeye sahiptir. Ulûhiyet bir kaynak, bir cevher bir kudret olan Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan ibarettir. Fakat biz Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Kutsal Ruh Tanrı diye üç ayrı Tanrının varlığına değil, bir tek Tanrı'ya inanırız"⁹⁸

Dinlerin en temel unsuru olan Tanrı anlayışlarında ortaya çıkan bu çelişen iddiaları, onların aynı mutlak hakikate ulaştırıcı farklı yollar olduğu iddiasını çürütür niteliktedir. Zira çalışmamıza konu olan üç semavi dinin Kutsal Metinlerinde -ki bu metinler üç semavi din açısından da Tanrı tarafından bildirilmiş mutlak hakikatlerdir- Tanrı kendisini birbiri ile tamamen çelişen ve biri kabul edildiği takdirde diğerinin kabul edilmesini imkânsız kılacak şekilde tarif etmektedir. Biri diğerini nakzeden bu çelişkiler nedeniyle de hepsinin aynı hedefe götürücü nitelikte olduğunu söylemek genel mantık ilkelerine aykırı bir iddia olacaktır.

96 10.Yunus, 68; 112.İhlas, 3; 17.İsra, 111; 19.Meryem, 35, 88, 89, 90, 91, 92; 2.Bakara, 116; 21.Enbiya, 20; 23.Mü'minun, 91,92; 25.Furkan, 2; 37.Saffat, 151,152; 4.Nisa, 171; 43.Zuhruf, 81; 72.Cin, 3; 6.En'am, 101.

97 1.Fatıha, 1; 39.Zümer, 75; Romalılar 3/29.

98 S. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 190-191.

Sonuç

Üç büyük din olan İslam, Yahudilik ve Hristiyanlığın, aynı hakikate götürüp götürmediğini Tanrı anlayışları bağlamında değerlendirmeyi amaçladığımız bu çalışmamızda gördük ki bu üç din, temelde aynı yüce varlığa inanmakla birlikte daha sonraları, Kutsal metinlere ve dolayısıyla da dine eklenen beşeri unsurlar nedeniyle birbirleriyle ciddi anlamda çelişmektedirler. Hristiyanlık ve Yahudilikteki bu beşeri unsurlar, Tanrı anlayışlarına insani özellikler katmış, dolayısıyla da Tanrı anlayışlarında farklılıklar oluşturmuştur. Şayet bu beşeri unsurlar ve eklemeler olmadan değerlendirilecek olursa, görülecektir ki üç dinde aynı kaynaktan çıkmış ve üç dinde ortak özelliklere sahip olan aynı Tek Tanrı'ya inanmaktadır.

Bununla birlikte bizim çalışmamız, dinlerin şuanda kabul gören ve Kutsal Metinlerinde ifade edilen Tanrı anlayışları etrafında bir değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Çoğulcu görüş, yukarda da belirttiğimiz gibi dinleri ortak bir zeminde buluşturmaya hedeflemektedir. Bu, dinlerin şuanda kabul gören Tanrı anlayışları bağlamında mümkün gözükmemektedir. Zira İslam dininin ve müntesiplerinin, Yahudi ve Hristiyan geleneğinde ortaya çıkan antropomorfik Tanrı anlayışlarını kabul etmeleri mümkün değildir. Çünkü İslam inancına göre Tanrı'nın yürümesi, uyuması, dinlenmesi, öfkelenip haksızlık etmesi, ok atması veya için üçüncüsü olması kabul edilemez şeylerdir. Tanrı bütün bu özelliklerden münezzehtir. Yine, Tanrı'nın bir çocuk edinmesi de kabul edilemez bir durumdur. Zira bu, Tanrı'ya bir eksiklik izafe eder ve çocuk edinecek tamamlanmış olması anlamına gelir ki bu İslam'ın kesinlikle reddettiği bir görüş olmakla birlikte, akla ve mantığa uygunluktan da uzaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim de, dinlerdeki bu beşeri unsurları eleştirmekte ve bu yönleri nedeniyle Tanrı hakkında yanlış inanışlara sahip olduklarını belirtmekte ve Tanrı'ya beşeri özellikler atfetmeyi, O'nun hakkında yalan söylemek olarak tarif etmektedir.

Aynı şekilde düşünce tarihinde ortaya çıkan hemen bütün Tanrı (Mutlak Varlık) anlayışları, bu tür insani özelliklerden münezzehe olup, insan kavrayışının dışında üstün özelliklere sahip yüce bir varlık olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle, bu tarz beşeri özelliklere sahip bir Tanrı anlayışı, felsefe ve filozoflar tarafından da makul görülüp kabul gören bir anlayış değildir.

Görüldüğü gibi üç büyük dinin, mevcut Tanrı anlayışları çerçevesinde ortak bir zeminde buluşup tartışmaları mümkün gözükmemektedir. Zira ne İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikteki beşeri özelliklere sahip Tanrı anlayışını kabul edecek, ne Hristiyanlık, İslam'ın ve Yahudiliğin İsa'yı Tanrı olarak değil

de bir peygamber olarak görmesini kabul edecek, ne de Yahudilik, Milli Tanrı anlayışlarını reddeden İslam ve Hıristiyanlığın anlayışlarını kabul edecektir. Bu doğrultuda rahatlıkla diyebiliriz ki, çoğulculuk ve diyalog, mevcut Tanrı anlayışları devam ettiği sürece, bu üç din arasında mümkün olmayacak olan bir beklentidir. Her ne kadar bu üç büyük din, aslında aynı kaynaktan çıkmış ve aynı Yüce Tanrı'ya inanıyor olsalar bile, Hıristiyanlık ve Yahudilikte Tanrı anlayışlarına eklenen beşeri unsurlar nedeniyle farklılaşmış ve birbirine taban tabana zıt hale gelmişlerdir. Tahrif edilmiş halleri ile bu inanışları, İslam'ın ve Kur'an'ın kabul etmesi mümkün değildir. Nitekim Kur'an bunu açıkça ifade etmektedir.

Hiç şüphesiz Allah katında din, İslam'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki "kıskançlık ve hakka başkaldırma" (bağy) yüzünden ayrılığa düşüldüler. Kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, (bilsin ki) gerçekten Allah hesabı pek çabuk görendir. (Al-i İmran/3,19).

Kaynakça

- Alıcı, Mustafa, *Müslüman - Hıristiyan Diyalogu*, İz yayıncılık, İstanbul 2005.
- Aslan, Adnan, "Batı Perspektifinde Dini Çoğulculuk Meselesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, 1998.
- Aydın, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Aydın, Mahmut, *Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dini Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları*, Ankara Okulu Yayınlar, Ankara 2005.
- Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Baskı, İzmir 2001.
- Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- _____, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989.
- Başcı, Vahdettin, *Ontolojik Delil Yönünden Zorunlu Varlık Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum 1989, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bilsel, Halim Hilmi, *Allah Vardır*, Yağmur Yayınları, (İlaveli 3. Baskı) İstanbul 1970.
- Demirci, Kürşat, *Dinlerin Dejenerasyonu*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2005.
- Erbaş, Ali, *Hıristiyanlık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Ewans, C. Stephan; Manis, R. Zachary, *Din Felsefesi, İman Üzerine Rasyonel Düşünme*, çev. Ferhat Akdemir, Elis Yayınları, Ankara 2010.
- Hick, John, *Philosophy of Religion*, Prentice-Hall, The United States of America, 1983.

- İlhami Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.
- Kam, Ömer Ferit, *Dini Felsefi Sobbetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.
- Kılıç, Cevdet, "Felsefe, Din, Vahiy İlişkisi Bakımından Din Kavramı ve Günümüz Din Toplum İlişkileri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 4, 1999.
- Kılıç, Recep, *Dini Anlamak Üzerine*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.
- Michel, Thomas, *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, Orhan Basımevi, İstanbul 1992.
- Örs, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, (4. Baskı), İstanbul 2000.
- Özcan, Hanifi, *Maturidi'de Dini Çoğulculuk*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.
- Pailin, David A., "Din Felsefesi Nedir?" çev. Ferit Uslu, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8.
- Said Havva, *İslam 'da Allah (c.c.) İnancı* çev. Ramazan Nazlı, Hilal Yayınları, İstanbul 1980.
- Taylan, Necip, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, Şehir Yayınları, (İlaveli 2. Baskı), İstanbul 2000.
- Topaloğlu, Bekir, "Allah", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt. 2, İstanbul, 1989.
- Topçu, Nurettin, *Mantık*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.
- Yaran, Cafer Sadık, *Bilgelik Peşinde*, Araştırma Yayınları, Ankara 2002.
- _____, *İslam ve Öteki, Dinlerin Doğruluk/Kurtarıcılık ve Bir Arada Yaşama Sorunu*, Kaknüs Yayınları İstanbul 2001.
- Yazoğlu, Ruhattin, "John Hick'de Farklı Dinlerin Çatışan Hakikat İddialarının Dinî Çoğulculuk Hipotezi İle İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 34.
- Yazoğlu, Ruhattin; Aydeniz, Hüsnü, *Dini Çoğulculuk, John Hick'in Düşünceleri Etrafında Tartışmalar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Işık Yayınlar, 2. Baskı, İzmir 2005.